

dr. Ivan Smirnov

Instytut Studiów Wschodnioeuropejskich, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki
Institute of East European Studies, Faculty of Philology, University of Lodz
ORCID: 0000-0003-3066-5591

Funkcjonowanie alfabetu łacińskiego w Kazachstanie (wyniki badań terenowych)

The Functioning of the Latin Alphabet in Kazakhstan (Findings from Field Research)

Dane badawcze do projektu Narodowego Centrum Nauki Miniatura 7, Funkcjonowanie alfabetu łacińskiego w Kazachstanie (2023/07/X/HS2/01355).

Research data for the National Science Centre project Miniatura 7, Functioning of the Latin alphabet in Kazakhstan (2023/07/X/HS2/01355).

Abstrakt. Dataset zawiera materiał dotyczący funkcjonowania alfabetu łacińskiego w Kazachstanie, w szczególności przykłady jego wykorzystania w przestrzeni publicznej Ałmaty. W analizie zastosowano porównawczą analizę systemów graficznych oraz analizę krajobrazu językowego. Poszczególne wersje alfabetu porównano chronologicznie, uwzględniając ich strukturę, zastosowane znaki oraz relacje grafem–fonem. Zestaw danych obejmuje materiał terenowy zebrany w Ałmaty, koncentrujący się na wykorzystaniu poszczególnych wariantów alfabetu w szyldach i oznakowaniu małych przedsiębiorstw.

Abstract. The dataset contains material on the functioning of the Latin alphabet in Kazakhstan, with particular emphasis on examples of its use in the public space of Almaty. The analysis employs a comparative analysis of graphic systems and a linguistic landscape approach. The individual versions of the alphabet are compared chronologically, taking into account their structure, the characters used, and grapheme–phoneme correspondences. The dataset includes fieldwork material collected in Almaty, focusing on the use of different alphabet variants in signs and displays of small businesses.

Słowa kluczowe: język kazachski; alfabet łaciński; cyrylica; polityka językowa

Keywords: Kazakh; Latin alphabet; Cyrillic; language policy

Ałmaty jest największym miastem Kazachstanu i jednym z najważniejszych ośrodków gospodarczych, kulturalnych i edukacyjnych kraju. Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 roku miasto liczyło 2 030 285 mieszkańców. **Ałmaty charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem etnicznym.** Według danych opublikowanych przez władze miasta Kazachowie stanowią 62,4% mieszkańców, Rosjanie – 20,5%, Ujgurzy – 5,4%, Koreańczycy – 1,8%, Tatarzy – 1,5%, Ukraińcy – 1,0%, Azerbejdżanie – 0,9%, a przedstawiciele pozostałych grup etnicznych – 6,5%.¹

¹ https://stat.gov.kz/ru/news/byuro-natsionalnoy-ddstatistiki-pristupilo-k-publikatsii-tematicheskikh-sbornikov-perepisi-naseleniya-/?sphrase_id=257109&utm_source=chatgpt.com (18.02.2025).
https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty/activities/27965?utm_source=chatgpt.com

Zróźnicowanie etniczne znajduje odzwierciedlenie w krajobrazie językowym (linguistic landscape) miasta. Przestrzeń publiczna Ałmaty charakteryzuje się przede wszystkim współwystępowaniem języka kazachskiego i rosyjskiego, a także obecnością języka angielskiego oraz, w mniejszym zakresie, innych języków. Dane spisu powszechnego wskazują również na wysoki poziom wielojęzyczności mieszkańców: 44,9% ludności powyżej piątego roku życia deklarowało znajomość dwóch języków, a 28,6% – trzech języków.²

W tym kontekście Ałmaty stanowi szczególnie istotne miejsce do badania współczesnych przemian krajobrazu językowego Kazachstanu, w tym funkcjonowania alfabetu łacińskiego w przestrzeni publicznej. Badania terenowe koncentrowały się na dokumentacji przykładów wykorzystania alfabetu łacińskiego w szyldach, reklamach, nazwach instytucji, oznakowaniu miejskim i innych formach komunikacji wizualnej.

1. Alfabet przedstawiony we wrześniu 2017 roku

We wrześniu 2017 roku w kazachstańskich mediach po raz pierwszy opublikowano projekt alfabetu kazachskiego opartego na alfabecie łacińskim. Jak wyjaśniali jego autorzy, przy opracowywaniu nowego systemu pisma zastosowano trzy podstawowe zasady: „jedna litera – jeden dźwięk”, „jedna litera – dwa dźwięki” oraz **system dwuznaków (digrafów)**. W celu pełnego odwzorowania systemu fonetycznego języka kazachskiego do alfabetu włączono digrafy służące do zapisu specyficznych dla języka kazachskiego dźwięków³.

Przedstawiona wówczas wersja obejmowała **32 litery**, w tym następujące symbole: *A a, Ae ae, B b, D d, E e, F f, G g, Gh gh, H h, I i, I' i', J j, K k, L l, M m, N n, Ng ng, O o, Oe oe, P p, Q q, R r, S s, Sh sh, T t, U u, Ue ue, V v, Y y, Z z, Ch ch*. W projekcie wykorzystano **digrafy**: *Ae, Gh, Ng, Oe, Sh, Ch, Ue*, które miały reprezentować specyficzne głoski języka kazachskiego.

Warto zaznaczyć, że była to **pierwsza publicznie przedstawiona wersja alfabetu łacińskiego z 2017 roku**, która następnie została poddana krytyce i modyfikacjom. W kolejnych projektach stopniowo odchodzono od rozwiązania opartego na digrafach na rzecz znaków diakrytycznych i innych sposobów oznaczania specyficznych głosek kazachskich.

² https://stat.gov.kz/ru/news/byuro-natsionalnoy-statistiki-opublikovalo-tematicheskii-sbornik-po-natsionalnomu-sostavu-naseleniya/?utm_source=chatgpt.comhttps://stat.gov.kz/ru/news/byuro-natsionalnoy-ddstatistiki-pristupilo-k-publikatsii-tematicheskikh-sbornikov-perepisi-naseleniya-/?sphrase_id=257109&utm_source=chatgpt.com [18.11.2025].

³ https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kak-vyiglyadit-proekt-novogo-kazahskogo-alfavita-326238/ (18.02.2025). Translated by I. Smirnov.

W przypadku wersji alfabetu z 2017 roku udało się zidentyfikować stosunkowo niewiele przykładów jej wykorzystania w przestrzeni publicznej. Wynika to przede wszystkim z dynamicznych zmian zachodzących w krajobrazie językowym Ałmaty. W związku z kolejnymi modyfikacjami alfabetu wcześniejsze formy zapisu są stopniowo zastępowane lub usuwane, dlatego współcześnie zachowało się niewiele przykładów pozwalających na ich dokumentację i analizę.

2. Alfabet przedstawiony w październiku 2017 roku

W związku z krytycznymi opiniami społecznymi i medialnymi dotyczącymi propozycji alfabetu przedstawionej we wrześniu 2017 roku, w październiku 2017 roku opublikowano jego zmodyfikowaną wersję. Główna zmiana dotyczyła sposobu oznaczania specyficznych głosek języka kazachskiego. W miejsce zastosowanych we wrześniu dwuznaków wprowadzono apostrof, który służył do tworzenia odpowiednich kombinacji znaków.

Wersja przedstawiona w październiku 2017 roku obejmowała **25 podstawowych znaków**, a apostrof wykorzystywano do tworzenia **siedmiu dwuznaków oznaczających specyficzne głoski języka kazachskiego**, co łącznie dawało **32 litery**. Alfabet przedstawiał się następująco: *A a, A' a', B b, D d, E e, F f, G g, G' g', H h, I i, I' i', J j, K k, L l, M m, N n, N' n', O o, O' o', P p, Q q, R r, S s, S' s', T t, U u, U' u', V v, Y y, Z z*.

Kombinacje z apostrofem obejmowały: *A' a', G' g', I' i', N' n', O' o', S' s' oraz U' u'*. W porównaniu z propozycją z września 2017 roku zasadnicza zmiana nie dotyczyła zatem liczby liter, lecz **graficznego sposobu oznaczania specyficznych głosek języka kazachskiego**. W nowej wersji apostrofy zastąpiły wcześniej proponowane dwuznaki, takie jak *Ae, Gh, Ng, Oe, Sh, Ch i Ue*.

Wersja alfabetu wykorzystująca apostrofy również występuje w przestrzeni publicznej stosunkowo rzadko. W analizowanym materiale widoczny jest ponadto problem praktycznej niewygodności związanej ze stosowaniem tego rodzaju znaków graficznych, szczególnie w szyldach i innych formach komunikacji wizualnej. Można odnieść wrażenie, że właściciele i osoby odpowiedzialne za identyfikację wizualną przedsiębiorstw stosunkowo niechętnie wykorzystywali tę wersję alfabetu. Jednym z możliwych wyjaśnień może być zarówno trudność techniczna w stosowaniu apostrofów, jak i brak pewności co do obowiązującego wariantu alfabetu.

3. Alfabet przedstawiony w lutym 2018 roku

19 lutego 2018 roku Prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew podpisał dekret „**O zmianach w obowiązującej wersji alfabetu**”. Uwzględniając krytykę ze strony środowiska akademickiego oraz opinii publicznej, wprowadzono istotne modyfikacje w stosunku do wcześniejszej wersji alfabetu, przede wszystkim rezygnując z dwuznaków na rzecz **znaków diakrytycznych – akcentów ostrych (acute accents)**.

W nowej wersji znaki diakrytyczne zostały wykorzystane do oznaczania specyficznych głosek języka kazachskiego. Rozwiązanie to miało na celu uproszczenie systemu zapisu oraz ograniczenie stosowania kombinacji dwóch znaków do reprezentowania jednej głoski. Alfabet przedstawiał się następująco:

*A a, Á á, B b, D d, E e, F f, G g, Ġ ġ, H h, I ı, İ i, J j, K k, L l, M m, N n, Ń ń, O o, Ó ó, P p, Q q, R r, S s, T t, U u, Ú ú, V v, Y y, Ý ý, Z z, Sh sh, Ch ch.*⁴

Wprowadzenie znaków diakrytycznych stanowiło kolejną próbę dostosowania alfabetu łacińskiego do systemu fonologicznego języka kazachskiego. W porównaniu z projektami z września i października 2017 roku zasadnicza zmiana polegała na **odejściu od apostrofów i wcześniejszych dwuznaków na rzecz znaków diakrytycznych**. Jednocześnie w alfabecie pozostawiono dwuznaki *Sh* i *Ch*.⁵

⁴ <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-43126818> (05.02.2025).

⁵ <https://rus.azattyk.org/a/29049800.html> (13.02.2025).

Wersja alfabetu wykorzystująca znaki diakrytyczne wydaje się być najbardziej praktycznym rozwiązaniem z punktu widzenia użytkowników. W szczególności małe przedsiębiorstwa stosunkowo aktywnie wykorzystywały ten wariant alfabetu w przestrzeni publicznej Ałmaty. W zgromadzonym materiale terenowym przykłady wykorzystania tej wersji są zdecydowanie najliczniejsze, co może wskazywać na jej większą akceptację i funkcjonalność w codziennym użytku. Możliwe jest również inne wyjaśnienie tego zjawiska. Po pojawieniu się kolejnych modyfikacji alfabetu oraz wątpliwości dotyczących tego, który wariant należy uznać za obowiązujący, użytkownicy mogli ograniczyć dalsze zmiany istniejących szyldów i nazw. Biorąc pod uwagę, że wprowadzaniu kolejnych wersji alfabetu towarzyszyły również błędy w ich praktycznym stosowaniu, część przedsiębiorców mogła zdecydować się na zachowanie już istniejących form zapisu i oczekiwanie na ostateczne rozwiązanie. Strategia ta wydaje się szczególnie racjonalna z perspektywy małego biznesu, dla którego każda zmiana szyldu lub materiałów wizualnych wiąże się z dodatkowymi kosztami. Warto przy tym podkreślić, że do chwili obecnej nie przedstawiono ostatecznej, powszechnie wdrożonej wersji alfabetu łacińskiego, co dodatkowo sprzyja utrzymywaniu wcześniejszych rozwiązań w przestrzeni publicznej.

4. Alfabet przedstawiony w listopadzie 2019 roku

W listopadzie 2019 roku przedstawiono kolejną wersję alfabetu kazachskiego opartego na alfabecie łacińskim. Przy jej opracowywaniu uwzględniono uwagi i propozycje zgłaszane przez polityków, Prezydenta Kazachstanu oraz opinię publiczną. W porównaniu z wcześniejszymi wersjami wprowadzono kolejne modyfikacje dotyczące sposobu graficznego oznaczania specyficznych głosek języka kazachskiego.

Wersja przedstawiona w listopadzie 2019 roku obejmowała **32 znaki graficzne**: *A a, Ä ä, B b, Ç ç, D d, E e, F f, G g, Ğ ğ, H h, İ i, I i, Y y, J j, K k, Q q, L l, M m, N n, ð ð, O o, Ö ö, P p, R r, S s, Ş ş, T t, U u, Ü ü, V v, W w, Z z*.

Na szczególną uwagę zasługuje zastosowanie **znaków diakrytycznych**, w tym umlautu, cedilli oraz breve. Wprowadzenie tych znaków miało umożliwić bardziej precyzyjne odwzorowanie systemu fonologicznego języka kazachskiego bez stosowania apostrofów i dwuznaków.

Litery bez znaków diakrytycznych obejmowały: *A a, B b, D d, E e, F f, G g, H h, I i, İ i, J j, K k, L l, M m, N n, O o, P p, Q q, R r, S s, T t, U u, V v, Y y, Z z*.

Umlaut (¨) zastosowano w literach: Ä ä, Ö ö, Ü ü.

Cedille (¸) zastosowano w literach: Ş ş, Ç ç.

Breve (˘) zastosowano w literze: Ė ė.

Ponadto w tej wersji alfabetu pojawiły się znaki **Д д** oraz **В в**, które nie występowały w poprzednich projektach. Wprowadzenie nowych znaków diakrytycznych i graficznych stanowiło kolejny etap poszukiwania optymalnego sposobu zapisu specyficznych głosek języka kazachskiego przy wykorzystaniu alfabetu łacińskiego.⁶

5. Alfabet przedstawiony w styczniu 2021 roku

Po licznych krytycznych uwagach pojawiających się w mediach i Internecie oraz po trwającej około dwóch lat przerwie w styczniu 2021 roku przedstawiono kolejną wersję alfabetu kazachskiego opartego na alfabecie łacińskim, określaną jako **ulepszona i potencjalnie ostateczna wersja**.

Warto zauważyć, że przy każdej kolejnej oficjalnie przedstawianej wersji alfabetu jej autorzy podkreślali, że jest to rozwiązanie docelowe, które zostanie oficjalnie przyjęte i wdrożone w systemie administracyjnym oraz edukacyjnym Kazachstanu. Częste modyfikacje kolejnych projektów wskazują jednak na trudności związane z osiągnięciem konsensusu w kwestii optymalnego sposobu zapisu języka kazachskiego alfabetem łacińskim.

Ulepszona wersja alfabetu obejmowała **31 znaków opartych na podstawowym alfabecie łacińskim**, które miały umożliwiać pełne odwzorowanie **28 głosek języka kazachskiego**. W porównaniu z wcześniejszymi projektami nacisk położono przede wszystkim na uproszczenie systemu graficznego oraz ograniczenie liczby dodatkowych znaków, przy jednoczesnym zachowaniu możliwości precyzyjnego oznaczania specyficznych głosek języka kazachskiego.

Wersja ta stanowiła kolejny etap trwającego od 2017 roku procesu reformy pisma kazachskiego i była przedstawiana jako rozwiązanie mające doprowadzić do ostatecznego ujednolicenia alfabetu łacińskiego oraz jego stopniowego wprowadzenia do administracji, edukacji i przestrzeni publicznej.⁷

Skorygowana wersja alfabetu obejmowała następujące znaki: A a, Ä ä, B b, D d, E e, F f, G g, Ė ė, H h, I i, I ı, J j, K k, L l, M m, N n, D d, O o, Ö ö, P p, Q q, R r, S s, Ş ş, T t, U u, Ü ü, V v, Y y, Z z⁸.

⁶https://forbes.kz/articles/chetvertaya_popyitka_predstavlena_novaya_versiya_kazahskogo_alfavita_na_latinitse (10.02.2025).

⁷ <https://tilalemi.kz/kz/news/umlaut-brevys-sedyl-y-makron> (11.02.2025).

⁸ <https://inbusiness.kz/ru/last/uchenye-okonchatelno-opredelilis-s-alfavitom-kazahskogo-yazyka-na-latinice> (12.02.2025).

W tej wersji zachowano znaki diakrytyczne wykorzystane już w poprzednich projektach, a także wprowadzono dodatkowy znak – macron (̄). Umlaut zastosowano w literach Ä ä, Ö ö, Ü ü, np. mädeniet, ömirşen, ükimet. Breve (˘) wykorzystano w literze Ğ ğ, np. tabıĝat, natomiast cedillę (¸) w literze Ş ş, np. bürşık. Nowym elementem był macron (̄) zastosowany w literze Ū ū, np. ūlūs.

Tym samym skorygowana wersja alfabetu wykorzystywała cztery podstawowe rodzaje znaków diakrytycznych: umlaut (¨), breve (˘), cedillę (¸) oraz macron (̄). Ich zastosowanie miało na celu jednoznaczne oznaczenie specyficznych głosek języka kazachskiego przy zachowaniu zasady zapisu jednej głoski za pomocą jednego znaku graficznego. Zastosowanie umlautu (¨) w literach Ä ä, Ö ö, Ü ü, cedilli (¸) w literach Ş ş, Ç ç oraz breve (˘) w literze Ğ ğ wyraźnie nawiązuje wizualnie do alfabetu tureckiego. Rozwiązanie to mogło być szczególnie czytelne i łatwo rozpoznawalne dla ludności posługującej się językami tureckimi, dla której tego rodzaju znaki graficzne są już znane z innych systemów zapisu. Warto również zauważyć, że zastosowanie różnorodnych znaków diakrytycznych pozwalało na stosunkowo precyzyjne odwzorowanie specyficznych głosek języka kazachskiego bez konieczności wprowadzania dwuznaków lub apostrofów. Pod względem wizualnym alfabet ten łączył zatem uniwersalny charakter alfabetu łacińskiego z elementami graficznymi charakterystycznymi dla tradycji piśmienniczej języków tureckich. W przypadku tego wariantu alfabetu nie udało się zidentyfikować przykładów jego wykorzystania w badanej przestrzeni publicznej. Może to wskazywać na jego bardzo ograniczone zastosowanie praktyczne lub na fakt, że nie został on przyjęty przez użytkowników w codziennej komunikacji wizualnej.

6. Wariant zapisu bez znaków diakrytycznych

W materiale terenowym odnotowano również wariant zapisu, w którym nie zastosowano znaków charakterystycznych dla poszczególnych wersji alfabetu łacińskiego, takich jak macron, cedilla, breve czy dwuznaki. Taki sposób zapisu może wynikać z chęci uniknięcia błędów związanych z zastosowaniem specjalnych znaków, a także z niepewności co do tego, która wersja alfabetu łacińskiego powinna być stosowana w praktyce.

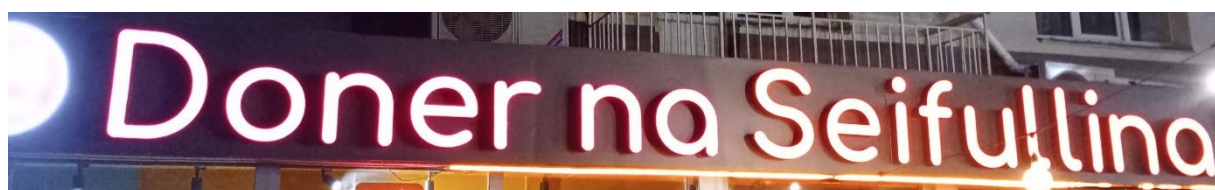

7. Mieszany sposób zapisu rosyjskich słów alfabetem łacińskim

W przestrzeni publicznej Ałmaty można również zaobserwować **mieszany sposób zapisu rosyjskich słów za pomocą alfabetu łacińskiego**. W tym przypadku nie dochodzi do zasadniczej zmiany systemu fonetycznego języka rosyjskiego. Zachowana zostaje rosyjska wymowa oraz struktura fonetyczna wyrazów, natomiast zmianie ulega wyłącznie **system graficzny** – cyrylica zostaje zastąpiona alfabetem łacińskim.

Warto zwrócić uwagę na trudności związane z zapisem cyrylicy alfabetem łacińskim. W praktyce transliteracja wyrazów zapisanych cyrylicą nie zawsze pozwala na zachowanie ich pełnej formy gramatycznej i poprawności ortograficznej. Problemy te są szczególnie widoczne w przypadku języka rosyjskiego, w którym zmiana systemu pisma może prowadzić do niejednoznaczności w odwzorowaniu poszczególnych głosek, końcówek fleksyjnych i form gramatycznych. W konsekwencji w jednej nazwie lub na jednym szyldzie może być stosowana jednocześnie cyrylica i alfabet łaciński.

Analiza kolejnych wersji alfabetu wskazuje na wyraźne zróżnicowanie ich obecności w przestrzeni publicznej Ałmaty. **Największą popularnością cieszyła się wersja wykorzystująca znaki diakrytyczne**, która zdecydowanie dominuje w zgromadzonym materiale terenowym. Wersje oparte na apostrofach, dwuznakach oraz innych rozwiązaniach graficznych występują znacznie rzadziej.